

Ks. KAZIMIERZ TALAREK – TARNÓW

LIKWIDACJA RELIGII W SZKOŁACH MIASTA TARNOWA I POWIATU TARNOWSKIEGO W LATACH 1959-1961 W ŚWIETLE DOKUMENTÓW SB W TARNOWIE

Religia w szkołach polskich była obecna od zakończenia II wojny światowej. Była i wcześniej, ale tego nie trzeba nikomu udowadniać. Z chwilą objęcia przez komunistów rządów w Polsce, po sfałszowaniu wyborów w 1947 r., religię w szkołach zaczęto ograniczać. Jednakże z chwilą podpisania Porozumienia 14 kwietnia 1950 r. zaświtała nadzieja na to, iż państwo nie będzie ograniczać już nauczania religii w szkole. W punkcie 10 Porozumienia znalazł się zapis o religii w szkole. Rząd zobowiązał się, że nie ma zamiaru ograniczać obecnego stanu nauczania w szkołach, a programy nauczania religii miały być opracowane wspólnie przez władze szkolne i przedstawicieli Episkopatu. Ustalono, że szkoły miały być zaopatrzone w podręczniki, a nauczyciele religii, tak duchowni jak i świeccy, mieli być traktowani na równi z nauczycielami innych przedmiotów¹. Tak się jednak

---

KS. KAZIMIERZ TALAREK – ur. 16 X 1964 r. w Filipowicach, studia filozoficzno-teologiczne w Tarnowie w latach 1983-1989, diakonat 18 XII 1988, święcenia kapłańskie 4 IV 1989 r. z rąk abpa Jerzego Ablewicza, magisterium z teologii w zakresie historii Kościoła na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie na podstawie pracy pt. „Historia parafii Zakliczyn 1125-1772”, licencjat w 1997 r. na podstawie pracy „Bractwa w diecezji tarnowskiej w latach 1915-1939”, doktorat w 2000 r. na Wydziale Historii Kościoła Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie na podstawie dysertacji pt. „Duchowieństwo diecezji tarnowskiej w latach 1918-1939”, habilitacja w 2012 r. na podstawie pracy „Diecezja Tarnowska w latach 1945-1970. Problematyka personalno-organiza-

nie stało, ponieważ komuniści systematycznie starali się w czasach stalinowskich rugować religię ze szkół. Po 1956 r., religia do szkół, co prawda, wróciła, ale jak się okazało nie na długo. Tematem niniejszego artykułu jest ukazanie likwidacji lekcji religii w szkołach powiatu tarnowskiego w latach 1959-1961

1. Powrót religii do szkół

Powrotu religii do szkoły zażądał prymas Wyszyński od przybyłych do Kołomyż 26 października 1956 r. współpracowników I sekretarza KC: Władysława Bienkowskiego i Zenona Kliszki. Uzyskał obietnicę, że zostaną zniesione utrudnienia w nauczaniu religii w szkole i w punktach katechetycznych². W czasie posiedzenia Biura Politycznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [dalej: BP KC PZPR] odbytego 21 listopada 1956 r. podjęto decyzję o przywróceniu religii w szkołach podstawowych i średnich. Religię dopuszczono do szkół jako przedmiot nadobowiązkowy, stopnie z religii powinny być umieszczane na świadectwie szkolnym, podręczniki opracowane przez władze kościelne miały być aprobowane i drukowane przez Ministerstwo Oświaty, opłaceni przez państwo katecheci weszli w skład rad pedagogicznych. 8 grudnia 1956 r. ukazał się wydany przez Komisję Wspólną komunikat (datowany na 2 grudnia) w którym przedstawiono wynegocjowane rozwiązania³. Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 8 grudnia 1956 r. w sprawie nauczania religii w szkołach wskazywało na następujące ustalenia:

1. Nauczanie religii będzie prowadzone w szkole jako przedmiot nadobowiązkowy, a nauka tego przedmiotu organizowana jest tylko dla tych uczniów, których rodzice wyrażą takie życzenie na piśmie.
2. Nauczanie religii w szkołach państwowych miało odbywać się według następujących zasad:

---

cyjna". Autor 13 książek naukowych i ponad 80 artykułów naukowych i popularno-naukowych z zakresu historii Kościoła i teologii. Obecnie członek Diecezjalnej Komisji Historycznej, Kanonik Honorowy Kapituły Kolegiackiej w Mielcu i proboszcz w Nagoszynie.

1. Archiwum Akt Nowych UdSW, Urząd do Spraw Wyznań [dalej: AAN UdSW], sygn. 8/249, s. 5-6, Pismo Kurii Diecezjalnej w Tarnowie do PWRN w Krakowie Referat ds. Wyznań z dnia 30 XI 1951 r.
2. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, s. 108-109.
3. Szerzej na ten temat: K. Talarek, *Duchowieństwo i świeccy diecezji tarnowskiej przeciw Okólnikowi Ministerstwa Oświaty nr 26 z 4 VIII 1958 r. w sprawie przestrzegania świeckości szkoły. W świetle doniesień Służby Bezpieczeństwa*, w: *Dzieje Diecezji Tarnowskiej*, t. 2, *Instytucje i wydarzenia*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów 2012, s. 604-627; tegoż, *Nauka religii w szkołach Diecezji Tarnowskiej w latach 1945-1970. Problemy związane z nauczaniem religii w szkołach i punktach katechetycznych*, Lublin-Rzeszów 2023.

- a. Nauczanie religii odbywać się miało na podstawie programów i podręczników zatwierdzonych przez władze kościelne.
- b. Jeśli liczba uczniów pobierających naukę religii w klasie wynosiłaby mniej niż 20 uczniów, należało łączyć w grupy uczniów oddziałów tej samej klasy lub różnych klas.
- c. Wymiar godzin nauczania religii miał wynosić: w klasie I – jedna godzina tygodniowo, a w klasach od II do VII po dwie godziny tygodniowo. We wszystkich klasach szkół średnich tygodniowo winna być tylko jedna godzina religii⁴.

Zarządzenie podpisane przez ministra Oświaty Władysława Bieńkowskiego weszło w życie z dniem 15 grudnia 1956 r.⁵

12 grudnia 1956 r. bp J. Stepa wydał odezwę do kapłanów, rodziców i młodzieży szkolnej w której z radością powitał powrót religii do szkół. W tej odezwie wezwał młodzież katolicką „(...) aby deklarowała wobec władz szkolnych swoją wolę uczęszczania na naukę religii. A rodzicom przypominam, że powinni swoim dzieciom szkolnym dać pisemne oświadczenie, że chcą nauki religii w szkole dla swoich dzieci”⁶.

Nie bez echa przeszedł list kard. Stefana Wyszyńskiego z 8 grudnia 1956 r., który został odczytany z polecenia bpa Stepy 25 grudnia 1956 r., czyli w uroczystość Narodzenia Pańskiego we wszystkich parafiach w diecezji. Dał w nim wyraz swojej radości z powodu powrotu religii do szkoły, a także prosił rodziców, by ochętnie posyłali dzieci do szkoły na naukę religii, a kapłanów, by wracając do szkół, z których zostali usunięci, podjęli na nowo trud przystosowania programów nauczania religii do nowych warunków i traktowali z sercem wszystkich, tak tych, którzy na religię przychodzą i tych, którzy na religię nie będą uczęszczali. Prosił także dzieci, by ceniły sobie religię w szkole i sumiennie na nią uczęszczały i pracowały „nad ukształtowaniem w sobie najświętszego wzoru Chrystusa, który jest twoim Zbawicielem i Nauczycielem, twoją Droga, twoją Prawdą, twoim Życiem”⁷.

4. AAN UdSW, sygn., 125/659, s. 18-19, Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 8 XII 1959 r.; H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944-1961)*, Białystok 1997, s. 189-193.

5. AAN UdSW, sygn., 125/659, s. 18-19, Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 8 XII 1959 r.; H. Konopka, *Religia w szkołach*, s. 189-193.

6. *Odezwa bp. Jana Stepy do kapłanów, rodziców i młodzieży szkolnej z 12 XII 1956 r.*, w: *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. I, *Okólniki rozesełane przez Kurię tarnowską w latach 1951-1956*, wyd. i oprac. M. Łabuz, Tarnów 2011, s. 424.

7. *List Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego w sprawie powrotu nauki religii do szkół (12 grudnia 1956 r.)*, w: *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. I, s. 424-426.

2. Stopniowe usuwanie religii ze szkół

Chociaż władze zezwoliły na powrót religii do szkół i na zatrudnienie większej ilości osób do nauczania religii, to jednak tendencja ta uległa bardzo szybko zmianie⁸. Władze z niepokojem obserwowały rozwój sytuacji, ale nie zamierzały zmieniać swojej polityki prowadzącej do laicyzacji szkolnictwa. Wprowadzone zmiany miały charakter chwilowych, taktycznych ustępstw, czego dał wyraz Kierownik UdSW, minister Sztachelski wyraźnie o tym wspomniał w czasie odprawy dla kierowników wojewódzkich referatów wyznaniowych odbytej 4 stycznia 1957 r., gdy powiedział, że wprowadzenie religii do szkół „spełniło podstawowe zadania rozładowania napięcia religijnego i usunięto te elementy, które spowodowały szczególne zadrażnienia wśród wierzących”⁹. W styczniu 1957 r. władze partyjno-państwowe zaczęły popierać i inspirować inicjatywy środowisk indyferentnych religijnie, takie jak powołanie do istnienia Towarzystwa Szkoły Świeckiej. Miało ono za cel propagowanie i tworzenie placówek oświatowych, w których nie byłoby lekcji religii. Ich rozwój był jednak powolny i w końcu 1957 r. działało ich na terenie kraju zaledwie 60 (na około 28.000 szkół w kraju). Jednak głównym celem towarzystwa było całkowite usunięcie religii ze szkół, a przede wszystkim z ośrodków kształcenia nauczycieli. BP KC PZPR w czasie posiedzenia 28 czerwca 1957 r. opracowało kompleksowy plan zmierzający do ograniczenia wszelkich form aktywności religijnej Kościoła poza murami świątyni. W związku z tym zalecono władzom terenowym popieranie rozwoju szkół laickich¹⁰. Walka z religią w szkole przybierała na sile. 12 maja 1958 r. został wydany okólnik, w którym nakazano organizowanie religii jedynie przed zajęciami obowiązkowymi lub po ich zakończeniu¹¹.

Z początkiem roku szkolnego 1960/1961 akcja usuwania nauki religii ze szkół przybrała prawdziwie masowe rozmiary. Podstawową metodą było podejmowanie przez rady pedagogiczne uchwał o laickim charakterze szkoły¹².

-
8. B. Fijałkowska, *Partia wobec Religii i Kościoła w PRL*, t. II, cz. I, Olsztyn 2000, s. 36; A. L. Sowa, *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945-2001)*, w: *Wielka Historia Polski*, red. S. Grodziski, J. Wyrozumski, M. Zgórniak, t. V, cz. II, Kraków 2003, s. 585; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści*, s. 127-129, A. L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944-1991*, Kraków 2011, s. 277.
  9. B. Stanaszek, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej 1945-1967*, Sandomierz 2006, t. II, s. 222.
  10. A. L. Sowa, *Historia polityczna Polski*, s. 277-279; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści*, s. 129.
  11. *Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 12 maja w sprawie zatrudnienia w roku szkolnym 1958/59 nauczycieli religii nie posiadających przepisanych kwalifikacji (Dz. Min. Ośw. Nr 8, poz.103)*, za: A. Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980*, Lublin 2004, s. 286.
  12. A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*, Kraków 1995, s. 86.

3. Likwidacja religii w szkołach w Tarnowie i powiecie

W powiecie tarnowskim znajdowało się 42 parafie, a na ich terenie funkcjonowały szkoły podstawowe, zazwyczaj 7. klasowe, ale też były szkoły: 5., 3. lub 2. klasowe. Ukazuje to tabela nr 1.

Tabela nr 1. Liczba parafii, szkół i wiernych w powiecie tarnowskim w 1959 r.

Lp.	Parafia	Przynależność kościelna (dekanat)	Szkoły w parafii	Liczba wiernych
1.	Bruśnik	bobowski	Szk. Podst. 7 klasowa: Bruśnik, Falkowa, Siekierczyna	1.858
2.	Ciężkowice		Sz. Podst. 7 klasowa: Ciężkowice, Bogoniowice, Kipszna, Ostrusza	3.790
3.	Jastrzębia		Sz. Podst. 7 klasowa: Jastrzębia nr 1 i 2, Kąsna Dolna	3.081
4.	Zborowice		Sz. Podst. 7 klasowa: Zborowice, Pławna	1.647
5.	Lubcza	pilzneński	Sz. Podst. 7 klasowa: Lubcza, Wola Lubecka, 2 klasowa Dzwonowa	3.850
6.	Radłów	radłowski	Liceum Ogólnokształcące, Szk. Podst. 7 klasowe: Biskupice Radłowskie, Wola Radłowska, Sz. Podst. 2 klasowa Niwka	5.140
7.	Tarnów –parafia katedralna	tarnowski miejski	Szkoła Ogólnokształcąca Stopnia Podst. I Licealnego im. K. Brodzińskiego, LO im. Hetmana J. Tarnowskiego, LO im. A. Mickiewicza, Liceum Pedagogiczne, Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli, Liceum Technik Plastycznych, Technikum Handlowe, Technikum Finansowe, Technikum Mechaniczne, Zasadnicza Szkoła Gospodarcza, Zasadnicza Szkoła Zawodowa CZSP, LO dla Pracujących, LO Korespondencyjne, Państwowa Szkoła Pielęgniarstwa, Państwowa Szkoła Muzyczna, Sz. Podst. im. M. Konopnickiej, im. M. Kopernika, im. S. Konarskiego, Szk. Podst. specjalna, Szkoła Ćwiczeń, szkoła w Domu Poprawczym	16.000
8.	Tarnów –parafia Świętej Rodziny		Szk. Podst. 7 klasowa: im. K. Hoffmanowej, im. T. Kościuszki, Chyszów	12.000
9.	Tarnów –parafia NSPJ		Technikum Ogrodnicze, Szk. Podst. 7 klasowa: im. T. Czackiego, nr 9, nr 12,	7.500
10.	Tarnów –parafia św. Józefa		Zasadnicza Szkoła Metalowa, Szk. Podst. 7 klasowa im. S. Staszica, im. J. Słowackiego	4.000

KS. KAZIMIERZ TALAREK

Lp.	Parafia	Przynależność kościelna (dekanat)	Szkoły w parafii	Liczba wiernych
11.	Tarnów Zachodni (Mościce)		Technikum Chemiczne, Zasadnicza Szkoła Chemiczna, Ogólnokształcąca Szkoła Stopnia Podstawowego i Licealnego, Szk. Podst. 7 klasowa	6.200
12.	Tarnów – Krzyż		Szk. Podst. 7 klasowa	2.200
13.	Tarnów – Kłkowska		Szk. Podst. 7 klasowa	2.290
14.	Jastrzębka Nowa	tarnowski zamiejski	Szk. Podst. 7 klasowa: Jastrzębka Nowa, Żukowice Nowe	1.750
15.	Lisia Góra		Szk. Podst. 7 klasowa: Lisia Góra, Zaczarnie, 5 klasowa: Breń, Pawężów, Śmigno, Zaczarnie-Brzozówka	4.948
16.	Łęg Tarnowski		Szk. Podst. 7 klasowa: Ilkowice, Łęg Tarnowski, Niedomice, 5 klasowa: Biała, Bobrowniki Wielkie, Siedlec	4.962
17.	Łękawica		Szk. Podst. 7 klasowa: Łękawica, Trzemesna	2.171
18.	Łukowa		Szk. Podst. 7 klasowa: Łukowa, Kobierzyn	1.600
19.	Pogórska Wola		Sz. Podst. 7 klasowa	1.700
20.	Poręba Radlna		Szk. Podst. 7 klasowa: Poręba Radlna, Łękawka, Świebodzin	2.300
21.	Skrzyszów		Szk. Podst. 7 klasowa: Skrzyszów- Przykościele, 5 klasowa: Skrzyszów Górny, Ładna,	2.770
22.	Szynwałd		Szk. Podst. 7 klasowa: Szynwałd, 3 klasowa: Szynwałd-Świniogóra	2.346
23.	Wola Rzędzińska		Sz. Podst. 7 klasowa: Wola Rzędzińska – nr 1, nr 2, Jodłówka Wałki	3.400
24.	Zbylitowska Góra		Zasadnicza Szkoła Gospodarcza ss. NSPJ, Technikum Mechanizacji Rolnictwa, Szk. Podst. – 7 klasowa; Koszyce Małe, Koszyce Wielkie, Zgłobice,	4.936
25.	Żukowice Stare		Sz. Podst. 7 klasowa	1.262
26.	Gromnik	tuchowski	Szk. Podst. 7 klasowa: Gromnik, Chojnik, 5 klasowa: Golanka	3.754
27.	Jodłówka Tuchowska		Szk. Podst. 7 klasowa	1.700
28.	Kowalowa		Sz. Podst. 7 klasowa	92
29.	Lichwin		Szk. Podst. 7 klasowa	1.314
30.	Piotrkowice		Sz. Podst. 7 klasowa: Piotrkowice, Łowczów, Zabłędza	2.000
31.	Pleśna		Sz. Podst. 7 klasowa: Pleśna, Rychwałd, Rzuchowa,	4.045

Lp.	Parafia	Przynależność kościelna (dekanat)	Szkoły w parafii	Liczba wiernych
32.	Ryglice		Sz. Podst. 7 klasowa: Ryglice, Bistuszowa, Joniny	4.550
33.	Siedliska Tuchowskie		Sz. Podst. 7 klasowa	1.524
34.	Tuchów		LO, Zasadnicza Szkoła Zawodowa, Szk. Podst. 7 klasowa: Burzyn, Lubaszowa, Mieszna Opacka, Mieszna Szlachecka.	5.500
35.	Tuchów –parafia Nawiedzenia NMP		Szk. Podst. 7 klasowa: Karwodrza, 5 klasowa: Tuchów-Wołowa	1.500
36.	Zalasowa		Szk. Podst. 7 klasowa: Zalasowa, 2 klasowa: Zalasowa-Przemierki	2.440
37.	Łętowice	wojnicki	Sz. Podst. 7 klasowa	1.232
38.	Szczepanowice		Sz. Podst. 7 klasowa: Szczepanowice, Dąbrówka Szczepnowska, 6 klasowa: Błonie,	2.489
39.	Wierzchosławice		Sz. Podst. 7 klasowa: Wierzchosławice, 2 klasowa: Bogumiłowice,	3.251
40.	Brzozowa	zakliczyński	Szk. Podst. 7 klasowa: Brzozowa, 5 klasowa: Brzozowa-Plichty,	1.385
41.	Janowice		Szk. Podst. 7 klasowa: Janowice, Lubinka,	1.700
42.	Siemiechów		Sz. Podst. 7 klasowa	2.200

Źródło: *Rocznik diecezji tarnowskiej na rok 1959*, Tarnów 1959, obliczenia własne. Na terenie powiatu tarnowskiego istniało 84 siedmioklasowe szkoły podstawowe, 1 sześcioklasowa, 15 pięcioklasowych, 1 szkoła z trzema klasami i 5 szkół dwuklasowych. Młodzież szkół średnich, tak zawodowych jak i ogólnokształcących, uczęszczała do 24 szkół.

W 1959 r. w powiecie tarnowskim wszystkie szkoły podstawowe, średnie i zawodowe były obsługiwane przez księży katechetów, którzy uczyli w nich religii. W grudniu tegoż roku sytuacja uległa zmianie. Wtedy to, zgodnie z uchwałami grona nauczycielskiego z 3 szkół w Tarnowie: Liceum Pedagogicznego, Liceum Wychowawczyń Przedszkolnych i Szkoły Ćwiczeń, nauka religii została zlikwidowana, a księża z dniem 1 stycznia 1960 r. otrzymali wymówienie z pracy w tych szkołach. Fakt ten został dokonany z inspiracji Wojewódzkiego Inspektoratu Szkolnictwa. Ponadto w szkole w Tarnowie i w Brzozowej usunięto dwóch katechetów. Byli to ks. M. Seweryn CM i ks. Fr. Dziedzic „za stosowanie niedozwolonych metod wychowawczych”. W miejsce usuniętego ks. Seweryna w szkole im. Hoffmanowej nauczał religii ks. E. Fijałkowski, a w miejscu ks. Dziedzica w Brzozowej uczył ks. T. Cyza¹³.

13. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie [dalej: AIPN Kr] 039/2, T. XV, cz. II, k. 423, Uzupełnienie charakterystyki kontrwywiadowczej po zagadnieniu kleru z miasta i powiatu Tarnów.

W liceach ogólnokształcących nr 2 i 3 w Tarnowie, końcem roku szkolnego 1959/1960, Rady Pedagogiczne podjęły uchwały o wyprowadzeniu religii ze szkoły w nowym roku szkolnym. Naukę religii planowano wyprowadzić także ze szkoły ogólnokształcącej w Tarnowie-Mościcach. Już w 1955 r. chciano tam zlikwidować religię, ale w jej obronie „dewotki z tamtejszego terenu urządziły zamieszki zbierając się gromadnie w szkole, wywierały nacisk na nauczycielstwo i władze oświatowe” i w związku z tym religia pozostała w szkole. Dlatego też i teraz obawiano się tego typu zamieszek. Religię planowano wyrzucić w roku szkolnym 1960/1961 ze szkoły zawodowej i ogólnokształcącej w Tuchowie. Przewidywano duże trudności w wyrugowaniu religii w szkole podstawowej w Pleśnej, bo w tej miejscowości, została oddana do użytku nowa szkoła podstawowa, w której miało nie być religii. Przypuszczano że nie uda się jednak teraz tego dokonać.¹⁴ Na początku 1960 r. religia została zlikwidowana w Technikum Sztuk Plastycznych i Szkole Podstawowej nr 1 w Tarnowie. Decyzje te powzięły grona nauczycielskie, jak utrzymuje raport przesłany przez kapitana J. Kruczka do Naczelnika Wydziału III KWMO SB w Krakowie¹⁵. W lutym 1961 r. wyprowadzono religię ze szkoły nr 8 w Tarnowie¹⁶. Komisja Laicyzacyjna działała skutecznie. 18 maja 1961 r., została wyprowadzona nauka religii ze szkoły podstawowej im. M. Kopernickiej i M. Kopernika¹⁷. Z dniem 1 czerwca 1961 r. w powiecie tarnowskim została wyprowadzona religia z 26 szkół w tym z 6 szkół w Tarnowie, a 20 z nich znajdowało się w powiecie tarnowskim¹⁸.

Tabela nr 2. Wykaz szkół w powiecie tarnowskim, w których zlikwidowano nauczanie religii od dnia 1 czerwca 1961 r.¹⁹

Lp.	Miejscowość w której znajdowała się szkoła podstawowa	Imię i nazwisko katechety	Liczba godzin religii
1.	Jodłówka Tuchowska	Ks. Bronisław Biel	14
2.	Piotrkowice	Ks. dr Jan Duda	5
3.	Lubcza	Ks. Alojzy Kozioł	19
4.	Zborowice	Ks. Jan Kozioł	11

14. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 495-497, Meldunek specjalny dotyczący punktów zapalnych w powiecie Tarnów w związku z sytuacją na odcinku kleru.

15. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 503-504, Pismo Zastępcy Komendanta MO w Tarnowie kpt. J. Kruczka do Naczelnika Wydziału III KWMO SB w Krakowie.

16. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 558, Meldunek specjalny z dnia 9 II 1961 r.

17. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 589-591, Meldunek specjalny.

18. AIPN Kr 039/2, T. XII, cz. II, k. 1068-1074, Informacja o przebiegu laicyzacji szkół w województwie krakowskim z dnia 6 VII 1962 r.

19. W tabeli nie podano jeszcze jednej szkoły, z której wyprowadzono religię.

Lp.	Miejscowość w której znajdowała się szkoła podstawowa	Imię i nazwisko katechety	Liczba godzin religii
5.	Pławna	Ks. Jan Koziół	8
6.	Janowice	Ks. Bronisław Marczyk	13
7.	Szynwałd	Ks. Aleksander Podlecki	16
8.	Tarnowiec	Ks. Stanisław Prus	7
9.	Zalasowa	Ks. Adam Stalmach	14
10.	Golanka	Ks. Mieczysław Trojnacki	
11.	Zbylitowska Góra	Ks. Piotr Wenda	10
12.	Szczepanowice	Ks. Kazimierz Zaucha	11
13.	Błonie	Ks. Kazimierz Zaucha	7
14.	Dąbrówka Szczepanowska	Ks. Kazimierz Zaucha	7
15.	Kowalowa	Ks. Kazimierz Zelek	10
16.	Kowalowa	Ks. Michał Żurek	10
17.	Krzyż	brak danych	brak danych
18.	Klikowa	j.w.	j.w.
19.	Rzędzin	j.w.	j.w.

Źródło: ADT, sygn. ARZ 113, T. 113.

Nie przewidziano religii w Zakładzie Poprawczym w Tarnowie i dlatego jego dyrekcja 25 maja 1961 r. doręczyła tamtejszemu katechecie ks. A. Kaźmierczykowi pismo następującej treści: „Dyrekcja Zakładu Poprawczego w Tarnowie w porozumieniu z Departamentem Spraw Małoletnich Ministerstwa Sprawiedliwości wymawia z dniem 31 maja 1961 r. zawartą umowę o pracę na czas nieokreślony i rozwiązuje stosunek służbowy z dniem 31 sierpnia 1961 r. Przyczyną powyższego jest nieprzewidywanie nauczania religii od przyszłego roku szkolnego”.

Ks. katecheta skierował pismo odwoławcze do Ministerstwa Sprawiedliwości, w którym uzasadniał, że był w tym zakładzie katechetą od 1957 r., a naukę religii organizował dla tych uczniów, których rodzice wyrazili indywidualne życzenie na piśmie, by ich synowie uczęszczali na lekcje religii. „Wobec powyższego nauka religii – stosownie do obowiązującej ustawy – mogłaby być zlikwidowana w Zakładzie Poprawczym jedynie na życzenie większości rodziców, względnie samych wychowanków”. Ale że czegoś takiego nie było, to likwidacja religii była bezprawna. Kapłan prosił o ponowne rozpatrzenie tej decyzji²⁰. Nie udało się ustalić, czy ks. Kaźmierczyk otrzymał na to pismo odpowiedź. Na końcu roku

20. Archiwum Diecezjalne w Tarnowie [dalej: ADT], sygn. ARZ 113, T. 113, Pismo ks. A. Kaźmierczyka do Ministerstwa Sprawiedliwości przez Dyrekcję Zakładu Poprawczego w Tarnowie z dnia 7 VI 1961 r.

szkolnego roku szkolnego 1960/1961 nauka religii odbywała się już w niewielu szkołach. Nie obyło się bez protestów²¹.

4. Księża i wierni świeccy przeciw likwidacji religii w szkołach

Na wszelkie sposoby starano się ograniczyć religię w szkołach lub też ją całkowicie zlikwidować. Przeciwstawiało się temu duchowieństwo i świeccy²². Co prawda, obawiano się powstania poważnych zamieszek na tle stopniowego wyprowadzania religii ze szkół tarnowskich, ale TW „Wicherski” upewnił pracowników RSB w Tarnowie, że nie będzie z tego powodu żadnych zamieszek²³. Te informacje jednak do końca się nie sprawdziły, ponieważ rodzice i kapłani bardzo mocno protestowali przeciw temu bezprawiu.

Wielkim zaskoczeniem dla księży było to, że wielu katechetów, którzy dotychczas uczyli w szkole, nie otrzymało zezwolenia na dalsze prowadzenie w niej nauki religii. W związku z tym do Wydziału Oświaty PPRN w Tarnowie niejednokrotnie przychodziły matki dzieci, które do tych szkół uczęszczały, aby zapytać dlaczego? Tak było w przypadku ks. Franciszka Kukli, któremu odmówiono prawa do nauczania religii w szkole, gdzie dotychczas uczył. Inspektor przyjmujący owe matki wyjaśnił im, że dlatego nie uczy, bo nie otrzymał zezwolenia. Nie wyjaśniał dlaczego, ale zaczął zapisywać na kartce nazwiska matek, do niego przybyłych. Nie chcąc podawać swoich personaliów, podziękowały i odeszły. Księża jednak w dalszym ciągu starali się motywować rodziców do tego, by upominali się o naukę religii w szkole. W kazaniach często wspominali o tym wikariusze ks. J. Marszałka z parafii św. Józefa w Tarnowie. A on za ten „ich wyczyn” został przesłuchany przez Przewodniczącego PPRN w Tarnowie na wniosek Komitetu Powiatowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [dalej: KP PZPR]. Po tej rozmowie stwierdzono, że kazania i jego i jego wikariuszy były już bardziej stonowane²⁴.

W chwili, gdy usuwano religię ze Szkoły Ćwiczeń, Liceum Pedagogicznego i Liceum Wychowawczyń Przedszkolnych w Tarnowie, nie notowano jakichkolwiek sprzeciwów ze strony kleru czy osób świeckich. Dopiero 15 stycznia 1960 r. uzyskano pierwszy sygnał mówiący o inspirowaniu przez księży matek młodzieży tam się uczącej. Ks. M. Mordarski, chodząc po kołędzie, poinformował Marię Drożdż, że 16 stycznia 1960 r. odbędzie się w Szkole Ćwiczeń zebranie. Do zebrania jednak

21. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 594-597, Meldunek specjalny.

22. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 548, Sprawozdanie kwartalne SB KPMO Tarnów za okres od 20 X do 10 XII 1960 r.

23. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 561, Meldunek specjalny z dnia 3 II 1961 r.

24. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 518, Sprawozdanie kwartalne RSB KPMO w Tarnowie za okres od 1 VII do 30 IX 1960 r.

nie doszło w wyniku zdecydowanej postawy dyrekcji szkoły, ale i tak zebrało się około 40 osób. W dzień później 7 matek przybyło do gabinetu dyrektora szkoły i domagały się, by religia jednak została w tej placówce oświatowej przywrócona. Matki, z żoną dra Juraszka na czele, zapowiedziały, że w wypadku przeciwnym dzieci ich zostaną przeniesione do szkół, w których jest religia. Ponadto Barbara Chorąży chodziła po domach, w których mieszkały uczennice tej szkoły i zbierała podpisy za utrzymaniem religii w szkole, a wikariusz katedralny ks. S. Mach zaprosił rodziców tych dzieci, aby zgłosili się do kancelarii parafialnej w celu omówienia dalszej strategii postępowania w związku z wyprowadzeniem religii ze szkół. Księża, których pozbawiono w związku z tym prawa nauczania religii – bo religii tam już nie było – ks. J. Caliński, ks. M. Mordarski, ks. J. Dygoniewicz, ks. Fr. Gawlik zwracali się do odpowiedzialnego za sprawy katechetyczne w diecezji ks. W. Chrobaka z zapytaniem, co począć w tej sytuacji. Pytany o to ks. Walenty poradził im, by nie pobierali wynagrodzenia za naukę religii, ale dalej organizowali rodziców do dalszych wystąpień z żądaniem religii w tych szkołach. W związku z tym 23 stycznia 1960 r., do siedziby kuratorium krakowskiego udali się ks. dr P. Bednarczyk i ks. W. Chrobak wraz kilkoma rodzicami, aby omówić tę drażliwą kwestię²⁵. Nie udało się dotrzeć do materiałów mówiących, jak zakończyła się ta misja. Po usunięciu ks. Seweryna proboszcz parafii św. Rodziny ks. S. Dymek zdecydowanie przeciwstawił się temu. Funkcjonariusze resortu bezpieczeństwa oskarżali go, że „zainspirował fanatyczki religijne posyłające dzieci na naukę religii, aby demonstracyjne chodziły do władz oświatowych i KP Partii, z żądaniem przywrócenia ks. Sewerynowi prawa do nauczania religii”²⁶.

Wiele problemów władzom oświatowym stwarzała szkoła im. gen. J. Bema w Tarnowie. Szkoła ta została otwarta jako szkoła, w której nie było nauki religii, dlatego też niektórzy rodzice ze szkół tarnowskich właśnie tam przenieśli swoje dzieci. Jednak sytuacja uległa zmianie, ponieważ wprowadzenia religii do tej szkoły domagali się rodzice dzieci, które tam uczyły. Nie były to pojedyncze głosy, ale masowe delegacje, które przychodziły do kierownictwa szkoły, do Inspektoratu Oświaty MRN w Tarnowie, do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie. We wszystkich tych instytucjach przedstawiano listę z ponad 500 podpisami świadczącymi o tym, że rodzice domagają się religii w tej szkole. Były wyraźne sygnały, że całą tę akcję inspirowały księża. Na niewiele zdały się mediacje podjęte przez pracowników KP PZPR. Gdy chciano „ustalić tych, co tę całą akcję nakręcali, to pytani nie powiedzieli na ten temat nic, twierdzili że nie pamiętają albo nie wiedzą nic na ten temat”. Sprawa ta nie ucichła, ale

25. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 450-451, Meldunek sytuacyjny.

26. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 423, Uzupełnienie charakterystyki kontrwywiadowczej po zagadnieniu kleru z miasta i powiatu Tarnów.

wręcz przeciwnie. Została nagłośniona chociażby i przez to, że 19 marca 1960 r. do Ministerstwa Oświaty udała się delegacja rodziców dzieci tam się uczących z żoną dra K. Zająca na czele²⁷. W czasie zorganizowanej uroczystej akademii na zakończenie roku szkolnego 1959/1960 Maria Mierzwa, matka jednego z dzieci tam uczęszczających, wręczyła przedstawicielowi Wydziału Oświaty pokazną paczkę z 400 deklaracjami, w których domagano się powrotu religii do szkół²⁸. Według innych informacji owych deklaracji było 500. To wręczenie deklaracji władzom oświatowym tak rozjuszyło przedstawicieli Inspektoratu Oświaty w Tarnowie jak i członków egzekutywy KP PZPR, że sporządzono na 3 osoby wnioski do Kolegium. Zostały ukarane grzywną na ogólną sumę 5.500 zł.²⁹ Ukarano wtedy Łucję Mierzwa, Marię Pasek i Marię Chrobak za zakłócanie porządku publicznego. M. Pasek i M. Chrobak otrzymały nakaz zapłacenia grzywny w wysokości 1500 zł, a Ł. Mierzwa 2000 zł. Od orzeczenia Kolegium MRN w Tarnowie odwołały się do WRN w Krakowie, która nakazała powtórne rozpatrzenie całej sprawy. Taka powtórna rozprawa się odbyła, oskarżone miały adwokata z Krakowa, ale na niewiele się to zdało. Kolegium Odwoławcze uznało ich winę i zostały ukarane karą grzywny po 2000 zł. wszystkie.³⁰ Miejscowe władze dokonały szczegółowej analizy złożonych deklaracji, w których postulowano powrót nauki religii do szkoły i dzięki temu ujawniono, że za nimi stoi wiele osób zajmujących poważne stanowiska w administracji państwowej i gospodarczej. Oczywiście, o tym wszystkim nie omieszkało zawiadomić I sekretarza KP PZPR w Tarnowie. Ostatecznie w roku szkolnym 1960/1961 religii w tej szkole nie było³¹.

23 maja 1960 r. proboszcz parafii katedralnej ks. J. Bochenek zorganizował spotkanie kilkunastu księży tarnowskich, poświęcone nauczaniu religii w szkole. Jak donosił TW „Wicherski”, organizator spotkania wypytywał zebranych księży o sytuację w szkołach. Księżom zalecał, by w sposób kategoryczny domagali się sami nauki religii w szkołach, a także domagali się od rodziców, by ci składali podania do władz, aby nauka religii w szkole była utrzymana. Informacja ta została przekazana I Sekretarzowi KP PZPR, który postanowił zwołać w najbliż-

27. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 468, Sprawozdanie kwartalne RSB KPMO w Tarnowie za okres od I I do dnia 30 II 1960 r.

28. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 495, Meldunek specjalny z 8 VII 1960 r.

29. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 517, Sprawozdanie kwartalne RSB KPMO Tarnów za okres od I VII do 30 IX 1960 r.

30. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 541, Meldunek sytuacyjny.

31. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 517, Sprawozdanie kwartalne RSB KPMO Tarnów za okres od I VII do 30 IX 1960 r.

szym czasie posiedzenie egzekutywy KP, w czasie którego miano wypracować odpowiednie formy przeciwdziałania tej działalności kleru³².

Władze oświatowe nie chciały się zgodzić na wprowadzenie religii do Technikum Chemicznego w Tarnowie-Mościcach w roku szkolnym 1960/1961, bo w roku poprzednim religia tam nie była wykładana³³. Jednakże ks. S. Indyk, proboszcz z Tarnowa-Mościc, starał się za wszelką cenę, aby wprowadzić religię do tej szkoły i apelował do matek, by pisały stosowne oświadczenia z żądaniem wprowadzenia tam religii. W wyniku tego część oświadczeń napłynęła, ale nie była to liczba satysfakcjonująca i dlatego religia w szkole nie została wprowadzona. Gdy zorientował się, że akcja się nie powiodła, wysłał swojego wikariusza do proboszczów parafii, z których pochodziła młodzież uczęszczająca do tej szkoły, by ci mobilizowali matki tej młodzieży do tego samego. Owszem, napłynęła – jak relacjonował kpt. Cz. Gucik z tarnowskiej SB – pewna liczba takich monitów, ale była ona za mała do wprowadzenia religii do tej szkoły³⁴. 12 września 1960 r. o godz. 8.00 rano do gabinetu dyrektora szkoły podstawowej w Mościcach Dziunikowskiego przybyło około 60 matek z zapytaniem „Czy by się nie dało coś zrobić, by nauka religii w tej szkole była nadal prowadzona”. Godziły się nawet na opłacanie z własnej kieszeni nauczyciela religii, gdyby dyrekcja szkoły pozwoliła im na korzystanie z sali szkolnej. Wyjaśniono im, że dyrekcja tej szkoły na takie rozwiązanie nie pójdzie, a ci rodzice, którzy chcą by ich dzieci uczęszczały na religię, to mają taką możliwość, bo obok jest szkoła, w której religia jest i tam mogą przenieść swoje dzieci³⁵.

Kuria Diecezjalna w Tarnowie chciała mieć pełny obraz tego bezprawia, jakim było utrudnianie dzieciom i młodzieży nauczania religii w szkołach. Dlatego 11 października 1960 r. dziekani rozesłali do wszystkich podległych sobie księży proboszczów pismo, w którym domagali się odpowiedzi na postawione pytania. Te pytania były następujące: 1. Ile jest w dekanacie szkół, w których odbywa się nauka religii po zajęciach obowiązkowych? 2. W ilu szkołach katecheta wykorzystuje wszystkie godziny do nauczania religii? 3. W ilu szkołach uczy tylko częściowo? 4. Ile jest w dekanacie punktów znajdujących się poza szkołą, w któ-

32. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 481, Sprawozdanie kwartalne RSB KPMO Tarnów za okres od 1 IV do 30 VI 1960 r.

33. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 495-497, Meldunek specjalny dotyczący punktów zapalnych w powiecie Tarnów w związku z sytuacją na odcinku kleru.

34. AIPN Kr 039/2, T. XX, cz. II, k. 427-428, Uzupełnienie charakterystyki kontrwywiadowczej po zagadnieniu kleru z miasta i powiatu Tarnów.

35. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 503-504, Pismo Zastępcy Komendanta MO w Tarnowie kpt. J. Kruczka do Naczelnika Wydziału III KWMO SB w Krakowie.

rych dzieci są uczone religii? 5. Ile jest szkół w dekanacie, w których całkowicie usunięto religię?³⁶.

Początkowo wyprowadzenie religii ze szkoły nr 8 w Tarnowie nie spotkało się z żadnym oporem ze strony rodziców i katechetów tam pracujących. Dopiero 9 lutego 1961 r. uczący tam księża: ks. Wł. Cebula i ks. Fr. Korta wystosowali w ostrej formie pisma odwoławcze od tej decyzji do Inspektoratu Oświaty PMRN w Tarnowie, które zostały przesłane do Kuratorium Szkolnego w Krakowie, oni także skierowali pisma tej samej treści do Kurii Diecezjalnej w Tarnowie, do kierownictwa szkoły nr 8 i do „Fali 56”. Te ostatnie zostały podpisane przez Komitety Klasowe Szkoły Podstawowej nr 8³⁷.

Księża ogólnie nie rezygnowali ze starań o utrzymanie lub przywrócenie religii w szkołach z których została relegowana. Końcem kwietnia 1961 r. kuria w Tarnowie wysłała do wszystkich proboszczów zarządzenie, by składali pisemne podanie do władz oświatowych w sprawie nauczania religii w szkołach, nawet w tych szkołach, z których religię usunięto. Zgodnie z zarządzeniem, podanie takie zostało złożone przez przeważającą liczbę proboszczów w powiecie tarnowskim. Ponadto takie podania składali i rodzice, ponieważ księża z ambon o tym przypominali. O powyższym SB zawiadomiło I Sekretarza KP PZPR w Tarnowie, który sytuację tę przedstawił Komisji Laicyzacji przy KP PZPR. Ta opracowała plan wprowadzania świeckości w szkołach, według którego planowano do 5 maja 1961 r. wyprowadzić religię ze szkoły nr 6 im J. Słowackiego w Tarnowie, do 15 maja 1961 r. zlikwidować religię w szkołach: nr 3 im. Marii Konopnickiej i w szkole nr 4 im. Kopernika. W następnych dniach planowano likwidację lekcji religii we wszystkich szkołach podstawowych w Tarnowie, tak że 1 września 1961 r. miało być ześwieczonych 45 szkół w powiecie³⁸. Jak postanowiono, tak też uczyniono.

W szkole podstawowej im M. Konopnickiej i M. Kopernika uczyli księża: K. Pasionek, K. Martyński i Cz. Janiga. Po wręczeniu księżom wymówień z pracy – z początkiem maja – przez kierownictwo szkoły, kapłani stwierdzili, że z wymówieniami się zapoznali, ale do wiadomości tego nie przyjmują, ponieważ mają umowę o pracę obowiązującą do 31 lipca 1961 r. W związku z tym w godzinach normalnych zajęć szkolnych przyszli do szkół i uczyli jak gdyby nic się nie stało. O powyższym fakcie zawiadomiono I Sekretarza KP PZPR, który uzgodnił z Przewodniczącym MRN w Tarnowie, że należy wezwać na rozmowę proboszcza katedralnego ks. J. Bochenka, którego wikariuszami byli wspomniani

36. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 548, Sprawozdanie kwartalne SB KPMO Tarnów za okres od 20 X do 10 XII 1960 r.

37. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 558, Meldunek specjalny z dnia 9 II 1961 r.

38. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 586, Meldunek sytuacyjny po zagadnieniu kleru w mieście i powiecie Tarnów.

katecheci. 19 maja 1961 r. ks. Bochenek przybył na rozmowę do Przewodniczącego MRN i oświadczył, iż nie chce żadnych zadrażnień z władzą, a księżom każe, by nie przychodzili do szkoły. Jednak, jak powiedział kpt. Farynie TW „Senior”, ks. Bochenek wcale z wikariuszami na ten temat nie rozmawiał, czekając na dalsze posunięcia władz i dalszy rozwój sytuacji. 19 maja 1961 r. do Inspektoratu Oświaty MRN w Tarnowie, przybyło 15 osób, aby rozmawiać o tej sprawie. Inspektora jednak nie było, ponieważ służbowo przebywał w Krakowie. Mimo tego jedna z członkiń owej delegacji, Franciszka Gąska, swoim zachowaniem zaczęła zakłócać pracę pracowników Inspektoratu. Została wyproszona z budynku. Na drugi dzień przybyła delegacja 30 kobiet. Inspektor Oświaty F. Łazarz przyjął tylko dwie przedstawicielki i oświadczył im bez ogródek, że religii w tych szkołach nie będzie. Po wyjściu z budynku Inspektoratu 8 z nich przybyło do ks. Bochenka z zapytaniem, co mają robić? Proboszcz katedralny odpowiedział im, że nie chce mieć nic wspólnego z tą sprawą. W czasie kazania w niedzielę 21 maja 1961 r. wikariusz z Katedry, ks. S. Kopeć oświadczył wiernym zgromadzonym na Mszy św., że religia została zlikwidowana w tych dwóch szkołach. 22 maja 1961 r. do pracowników RSB Tarnów, dotarła wiadomość, iż rodzice dzieci uczęszczających do tych szkół mają zamiar zebrać się i protestować i przed szkołami i przed budynkiem KP PZPR. Demonstracja miała odbyć się o godz. 18.30. I tak się stało. Jednak sprowadzony fotograf zrobił kilka zdjęć demonstrującym, a patrole milicyjne zaczęły na te miejsca przybywać w zwiększonej liczbie. Demonstrujący widząc, że MO zna ich zamiary, rozeszli się do domów. Niemniej jednak w godzinach rannych następnego dnia przed tymi szkołami zebrała się grupa osób w liczbie 15. Jedna z nich, nie zwracając na i na obecność fotografa i licznie zgromadzonych milicjantów – a była to wspomniana wcześniej Franciszka Gąska zamieszkała przy ul. Sowińskiego 5 – obrażała ich, używając wulgarnych słów. Została zatrzymana przez patrol MO i zamknięta w areszcie miejscowej komendy MO. Po uzgodnieniu z KP PZPR zdecydowano, że zatrzymana zostanie zwolniona po 48 godzinach, a jej sprawa zostanie przekazana do Prokuratury Rejonowej. Innych wystąpień nie stwierdzono. Przeprowadzono ponownie rozmowy z ks. Bochenkiem, z pracownikiem PSS Pinczerem, którego żona aktywnie występowała przeciw usunięciu religii z tych szkół, z Tadeuszem Wendą, kierownikiem planowania KPZB w Tarnowie, który miał głośno protestować przeciw rugowaniu religii z tych szkół, jednak w trakcie rozmowy do niczego się nie przyznawał³⁹.

Gdy wręczano wypowiedzenie z pracy ks. K. Kosowi, który uczył w Klikowej, powiedział on, iż do szkoły jednak przyjdzie. Kierownik szkoły przestrzegł go przed takim stawianiem sprawy i powiedział, że gdyby taki fakt zaistniał, będzie musiał zawiadomić milicję. Kapłan do szkoły nie przybył, ale przyszło

39. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 589-591, Meldunek specjalny.

40 matek, których dzieci uczyły się w tej szkole i protestowały przeciwko takim poczynaniom władz. Przeszkadzały kierownikowi szkoły w wykonywaniu jego pracy. W związku z zaistniałą sytuacją na miejsce udała się grupa milicjantów. Przybyłych dzieci przyjęły gwizdami. Przyjechał także Przewodniczący PMRN i Kierownik Wydziału Spraw Wewnętrznych. Przewodniczący poprosił zebranych, by wyłonili spośród siebie delegację, z którą miał przeprowadzić rozmowę. 6 niewiast tworzących delegację poprosiło swojego rozmówcę, by wycofano decyzję o likwidacji religii w szkole. Przewodniczący PMRN w Tarnowie wyjaśnił im, że szkoła jest świecka i religia tu nie ma miejsca. On też rozmawiał z ks. J. Bajdą, miejscowym proboszczem. Oczywiście i tutaj poproszono fotografa o zrobienie zdjęć demonstrującym kobietom, które miały być w terminie późniejszym wykorzystane. Przy likwidowaniu religii w szkole w Tarnowcu, wystąpien rodziców nie zanotowano⁴⁰.

5. Przeciwdziałanie akcji laicyzacji szkół

Władze oświatowe Rad Narodowych, realizując politykę świeckości szkoły, z dniem 1 stycznia 1961 r. odebrały 8 księżom z powiatu i z dniem 1 lutego 1961 r. 2 księżom z Tarnowa prawo nauczania religii w szkołach. W związku z tym rozpoczęli oni organizować masowe protesty przeciwko tej decyzji. W Jastrzębi ks. K. Moździoch z ambony potępił tę decyzję i odwołał się w tej sprawie do wiernych. W związku z tym w Kąsnej grupa niewiast protestowała w tamtejszej szkole, żądając powrotu religii do szkół i powzięto myśl o zorganizowaniu punktu katechetycznego. W Biskupicach Radłowskich „dewotki samowolnie zorganizowały punkt katechetyczny” W miejscowości Kipszna grupa 50 osób wniosła do Inspektoratu Oświaty PPRN w Tarnowie podanie o przywrócenie religii w tej szkole. Na niewiele to się zdało, bo religia do szkół w tych miejscowościach nie wróciła. Przewodniczący PPRN w Tarnowie przeprowadził z ks. P. Łabno rozmowę ostrzegawczą, bo uczył on religii w Biskupicach Radłowskich. Nakazał mu, aby „wyprowadził punkt katechetyczny z domu prywatnego”, w którym tenże się znajdował, co też zostało uczynione.

Taką samą metodę zastosował ks. S. Indyk. Gdy władze nie przywróciły prawa do nauczania religii w szkole nr 8, skąd relegowano księży Cebulę i Kortę, a rodzice nie protestowali w związku z tą nieprawą decyzją, nakazał im organizować punkt katechetyczny w kościele, co ci katecheci uczynili. Ks. S. Żak ze Zgromadzenia Księżów Misjonarzy, katechizujący w Technikum Ekonomicznym, wysyłał pisemne powiadomienia do rodziców tej młodzieży, która nie przychodziła na religię

40. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 594-597, Meldunek specjalny.

do punktu katechetycznego, nawet do członków PZPR⁴¹. Ks. Korta i Cebula, po wniesieniu odwołania do Inspektoratu Oświaty w Tarnowie, z prośbą o wyjaśnienie, dlaczego zostali zwolnieni, otrzymali odpowiedź na swoje zażalenie. „Nauka religii została usunięta ze szkoły ze względów reorganizacyjnych”. Ks. S. Indyk, proboszcz w Tarnowie-Świerczkowie i ks. W. Chrobak z kurii tarnowskiej wykorzystali te mętne oświadczenia i udali się do J. Nagórzańskiego, Przewodniczącego WRN w Krakowie z prośbą o wyjaśnienie tej sprawy. Nic jednak nie osiągnęli, bo Nagórzański oświadczył im, iż nie może im pomóc, bo religia ze szkoły została usunięta uchwałą Rady Pedagogicznej i Komitetu Rodzicielskiego⁴².

Następca TW „Wicherskiego”, TW „Tadeusz”, meldował swoim mocodawcom, że kurialiści tarnowscy, księża: W. Chrobak i P. Bednarczyk, w czasie swojego pobytu w Grybowie na pogrzebie ks. prałata J. Solaka podawali księżom nowe instrukcje odnośnie nauczania religii w punktach katechetycznych. Prosilili, by „nie stosować metody partyzanckiej, tzn. raz tu a raz tam, ale trzymać się jednego miejsca”. Zabraniali „pchania się na siłę do mieszkań, jeżeli chłopci nie chcą się na to zgodzić w obawie przed represjami ze strony władz państwowych”. Ponadto radzili im, aby proboszczowie, gdy będą wezwani przez kolegia orzekające, bronili się dobrze, powoływali się na przedwojenne przepisy i na Konstytucję, a gdy to nie pomoże, to należało się „tłumaczyć się nakazem Bożym i Kościoła, którego celem jest nauczanie religii”. Sugerowali, by nałożonych na księży przez Kolegia grzywien nie płacić, ale odwoływać się do Kolegium WRN i tam jechać z adwokatem. Gdyby to nie pomogło, to należało odwoływać się do Prokuratury Generalnej albo do Rady Państwa. Nie wszyscy jednak księża dali się przekonać tym tłumaczeniom. Ks. J. Sidor, proboszcz ze Siemiechowa, krytycznie wyrażał się o tych instrukcjach,⁴³ ale nikt się temu nie dziwił, bo był on związany z PAX-em i był uległy wobec władz.

Zakończenie

Kres walki o religię w szkole położyła ustawa sejmu PRL z 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania”, która definitywnie likwidowała religię w szkołach. Podkreślono w niej, że szkoły i inne placówki oświatowe są instytu-

41. AIPN kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 573, Sprawozdanie kwartalne RSB Tarnów za okres od 10 XII 1960 r. do 15 III 1961 r.

42. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 585, Meldunek sytuacyjny po zagadnieniu kleru w mieście i powiecie Tarnów z dnia 3 V 1961 r.

43. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 624-625, Meldunek specjalny dotyczący działalności kleru w mieście i powiecie Tarnów z dnia 30 XI 1961 r.

cjami świeckimi i obowiązuje w nich wychowanie świeckie⁴⁴. Zdano sobie sprawę z tego, że religia została właściwie wyprowadzona definitywnie ze szkół i nie było żadnych złudzeń, że sytuacja w tym względzie się zmieni. Dlatego trzeba było starać się o zorganizowanie miejsc, w których można była normalnie nauczać religii. Jednak to nie było takie proste, bo 19 sierpnia 1961 r. ukazało się Zarządzenie Ministra Oświaty odnośnie prowadzenia punktów katechetycznych. Pod koniec sierpnia 1961 r. księża proboszczowie byli wzywani przez Przewodniczącego MRN w Tarnowie na rozmowę. Myśleli, że chodzi o przedłużenie umowy o pracę, ale tak nie było. W rozmowach z Przewodniczącym, domagali się, by uczestniczyli w nich przedstawiciele Kurii Diecezjalnej, a gdy gospodarz rozmowy nie zgodził się na to, powiedzieli wyraźnie, że nigdy nie zgodzą się na to, by Inspektorzy Szkolni kontrolowali nauczanie religii poza szkołą. Ks. S. Dobrzański w czasie rozmowy z TW „Wicherskim” stwierdził wyraźnie, że „jest to brutalne wkraczanie wroga do Kościoła”. Zdecydowana część księży odrzucała propozycje władz wynagradzania ich za naukę, niektórzy księża udawali się wprost do kurii, by zasięgnąć rady, jak postępować w takiej sytuacji⁴⁵. Kuria nakazywała stanowczo, by organizować punkty katechetyczne i bez względu na konsekwencje uczyć w nich religii, bez oglądania się na zarządzenia czy też represje ze strony władz państwowych. W ten sposób religia obecna w szkołach polskich nawet pod zaborami czy w czasie okupacji, została przez komunistów zlikwidowana.

Bibliografia

1. Materiały niedrukowane

Archiwum Akt Nowych Urząd do Spraw Wyznań

AAN UdSW, sygn. 8/249, AAN UdSW, sygn. 125/659.

Archiwum Diecezji Tarnowskiej

sygn. ARZ 113, T. 113.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oddział w Krakowie

AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, AIPN Kr 039/2, T. XII, cz. II, AIPN Kr 039/2, T. XX, cz. II.

44. A. Dudek, *Państwo i Kościół*, s. 90.

45. AIPN Kr 039/2, T. XV, cz. II, k. 619, Sprawozdanie kwartalne RSB KPMO w Tarnowie za okres od 15 VI do 15 IX 1961 r.

2. Materiały drukowane

- Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 12 maja w sprawie zatrudnienia w roku szkolnym 1958/59 nauczycieli religii nie posiadających przepisanych kwalifikacji (Dz. Min. Ośw. Nr 8, poz. 103), za: A. Mezglewski, Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980, Lublin 2004.*
- List Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego w sprawie powrotu nauki religii do szkół (12 grudnia 1956 r.), w: Dzieje diecezji tarnowskiej, t. I, Okólniki rozesłane przez Kurię tarnowską w latach 1951-1956, wyd. i oprac. M. Łabuz, Tarnów 2011, s. 424-426.*
- Odezwa bp. Jana Stepy do kapłanów, rodziców i młodzieży szkolnej z 12 XII 1956 r., w: Dzieje diecezji tarnowskiej, t. I, Okólniki rozesłane przez Kurię tarnowską w latach 1951-1956, wyd. i oprac. M. Łabuz, Tarnów 2011.*

3. Opracowania

- Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*, Kraków 1995.
- Dudek A., R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.
- Fijałkowska B., *Partia wobec Religii i Kościoła w PRL*, T. II, cz. I, Olsztyn 2000.
- Konopka K., *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944-1961)*, Białystok 1997.
- Rocznik diecezji tarnowskiej na rok 1959*, Tarnów 1959.
- Sowa A. L., *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945-2001)*, w: *Wielka Historia Polski*, red., S. Grodziski, J. Wyrozumski, M. Zgórniak, t. V, cz. II, Kraków 2003, s. 411-635.
- Sowa A. L., *Historia polityczna Polski 1944-1991*, Kraków 2011.
- Stanaszek B., *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej 1945-1967*, t. II, Sandomierz 2006.
- Talarek K., *Duchowieństwo i świeccy diecezji tarnowskiej przeciw Okólnikowi Ministerstwa Oświaty nr 26 z 4 VIII 1958 r. w sprawie przestrzegania świeckości szkoły. W świetle doniesień Służby Bezpieczeństwa*, w: *Dzieje Diecezji Tarnowskiej*, t. 2, *Instytucje i wydarzenia*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów 2012, s. 604-627.
- Talarek K., *Nauka religii w szkołach Diecezji Tarnowskiej w latach 1945-1970. Problemy związane z nauczaniem religii w szkołach i punktach katechetycznych*, Lublin-Rzeszów 2023.

Streszczenie

Nauczanie religii od wieków miało miejsce w szkołach polskich. Dotyczyło to także pierwszych lat po zakończeniu II wojny światowej. Jednakże po 1947 r. religię w szkołach zaczęto powoli ograniczać. Po podpisaniu Porozumienia 14 kwietnia 1950 r. komuniści zgodzili się na jej powrót. Zobowiązali się, że nie będą przeszkadzać w nauczaniu religii. Niestety, to były tylko gołosłowne zapewnienia. Religię zaczęto powoli rugować z siatki godzin. Dopiero po powrocie prymasa Stefana Wyszyńskiego do Warszawy z miejsca odosobnienia z Komańczy władze zgodziły się nauczanie religii we wszystkich typach szkół. Jak zwykle i tę obietnicę złamali. Wyrzucanie religii rozpoczęło się w 1959 r.

Prezentowany artykuł ukazuje stopniowe usuwanie religii ze szkół w Tarnowie i powiecie tarnowskim, aż do jej zupełnej likwidacji. Najpierw dotyczyło to szkół ponadpodstawowych, a potem podstawowych. Nie pomogły protesty kierowane do władz oświatowych tak przez katechetów, jak i przez rodziców młodzieży i dzieci uczęszczających na naukę religii. Kuria Diecezjalna w Tarnowie, miała pełny obraz tego bezprawia. Kres walki o religię w szkole położyła ustawa Sejmu PRL z 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania”, która definitywnie likwidowała religię w szkołach. W ten sposób religia obecna w szkołach polskich nawet pod zabarami czy w czasie okupacji, została przez komunistów definitywnie zlikwidowana.

Słowa kluczowe: katecheza w Diecezji Tarnowskiej, powrót religii do szkół, likwidacja religii w Tarnowie i powiecie tarnowskim.

THE LIQUIDATION OF RELIGION IN SCHOOLS IN THE CITY OF TARNÓW AND THE TARNÓW DISTRICT IN 1959-1961 IN THE LIGHT OF SB DOCUMENTS IN TARNÓW

Summary

Religious instruction has taken place in Polish schools for centuries. This also applied to the first years after the end of the Second World War. However, after 1947, religion in schools began to be slowly restricted. After the Agreement was signed on 14 April 1950, the communists agreed to its return. They pledged that they would not interfere with the teaching of religion. Unfortunately, these were only lip-service assurances. Religion was slowly erased from the timetable. It was only after Primate Stefan Wyszyński returned to Warsaw from his place that the authorities agreed to teach religion in all types of schools. As usual, they broke this promise too. The expulsion of religion began in 1959.

The article presented here shows the gradual removal of religion from schools in Tarnów and the Tarnów district, until its complete liquidation. At first, this concerned secondary schools. First this concerned secondary schools, and then primary schools. Protests addressed to the educational authorities. The protests addressed to educational authorities by catechists and parents of youths and children attending religious education classes did not help. The diocesan curia in the diocese of Łódź was responsible for the implementation of the project. The Diocesan Curia in Tarnów, had a full picture of this lawlessness. The end of the struggle for religion in school was put to an end by the Act of the Parliament of the People's Republic of 15 July 1961 on the development of the system of education and upbringing", which definitively abolished religion in schools. In this way religion, which was present in Polish schools even under the partitions or during the occupation, was definitively abolished by the communists.

Key words: catechesis in Tarnów diocese, return of religion to schools, liquidation of religion in Tarnów and Tarnów district.